

YORICK

TĂCERI ȘI CUVINTE

ARTA DIALOGULUI
DESPRE TEATRU

OCTAVIAN
SAIU

NEMIRA

Editor: Marian COMAN
Coperta: Adnan VASILE
Prepress: Alex CSUKOR
Redactor: Rodica CREȚU
Coordonare traduceri: Anabella-Gloria NICULESCU-GORPIN
Lector: Ionica PAȘCANU
Tehnoredactor: Antonela IVAN

Tăceri și cuvinte. Artă dialogului despre teatru, de Octavian Saiu, face parte din colecția de carte a Festivalului Internațional de Teatru de la Sibiu.

FESTIVALUL
INTERNAȚIONAL
DE TEATRU
DE LA SIBIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SAIU, OCTAVIAN

Tăceri și cuvinte: artă dialogului despre teatru / Octavian Saiu. -
București: Editura Nemira, 2024
ISBN 978-606-43-1830-5

792

Octavian Saiu
TĂCERI ȘI CUVINTE. ARTA DIALOGULUI DESPRE TEATRU
Copyright © Teatrul Național „Radu Stanca” Sibiu

Copyright © Nemira, 2024, pentru prezenta ediție în limba română
YORICK este o colecție a Editurii **NEMIRA**.

Tiparul executat de tipografia DELTA PRINT

Orice reproducere, totală sau parțială,
a acestei lucrări și închirierea acestei cărți
fără acordul scris al editorului sunt strict interzise
și se pedepsesc conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-43-1830-5

SINGURĂȚĂȚI ÎNSOȚITE, PRINTRE TĂCERI ȘI CUVINTE

Dialoguri. Dialoguri născute în atâtea clipe, cu atâtea interlocutori de pretutindeni. Toate păstrate într-o arhivă a gândului, doar câteva înregistrate și puține, destul de puține, presărate prin câte-un ungher al galaxiei internetului. Clipe trăite în compania unor artiști care s-au mărturisit prin răspunsuri mai lungi sau mai succinte, mai originale sau mai previzibile, crâmpie de timp regăsit cu adevărat numai în memoria afectivă. La Festivalul Internațional de Teatru de la Sibiu, am avut privilegiul extraordinar al unor astfel de întâlniri cu sute și sute de creatori din cele mai diverse orizonturi sau generații, de la debutanți promițători la maeștri consacrați. De două decenii, la fiecare ediție, parcurg emoția unor descoperiri dincolo de ceea ce un spectacol sau altul ar putea oferi, prin dialoguri cu ființe care mi se destăinuie privindu-mă în ochi. Emoția aceea e, pentru mine, totul. Ea nu ține de felul în care o întrebare este adresată sau de modul prin care un răspuns poate fi formulat. Nici de profunzimea sau complexitatea amândurora. Ține de spiritul unic al oricărei aventuri în parte. Nu mai rețin toate ideile sau conceptele vehiculate în conversații purtate cu regizori, coregrafi, dramaturgi, actori, muzicieni, scenografi sau arhitecți, însă emoția lor e incrustată în sufletul meu pentru totdeauna.

Fără să știu de ce și fără să mi-o doresc, ceva se întâmplă acum. În premieră absolută. Apare o carte, un prim volum, care conține doar

o selecție din seria căreia i-am fost amfitrion începând din 2004. După douăzeci de ani, textul scris se străduiește să cuprindă frânturi de adevăr personal, schimburi de gânduri și trăiri înfiripate în prezența nenumăraților martori tăcuți și discreți. Lor le sunt cel mai îndatorat și tot lor le dedic, fără alte declarații retorice, această colecție de cuvinte salvate de la uitare. Credința mea autentică este că, la fel ca și creațiile pe care le-au acompaniat, mărturiile surprinse în paginile care urmează nu au cum să fie redade printr-o biată înregistrare. Tiparul nu poate fi decât un palid ecou al miracolului vocii umane. Acest verdict pare expresia unui orgoliu nemăsurat, o formă de trufie a spiritului, vanitatea ciudată a celui rămas aproape de scenă fără să strălucească însă în luminile ei. Totuși, există o vibrație a tuturor celor părtași la un dialog despre teatru, iar ea devine imposibil de înțeles într-o transcriere, oricât de fidelă ar fi. Nu nuanțele sau detaliile se pierd, ci tocmai ceea ce le transcende: esența, miezul relației dintre oamenii care își vorbesc și se ascultă ca într-o destăinuire. Privirile și respirațiile lor – câteodată sincronizate prin participarea tăcută a celorlalți, din sală – modulează partituri de trăire și gândire pe care o pagină le ilustrează doar în chip formal. Frumusețea unui dialog stă în ceea nu poate fi transcris niciodată. Adică în tăcerile din care se naște, în tăcerea care îl cuprinde.

Am meditat de atâtea ori asupra unui subiect pe care încă îl consider ineputabil și enigmatic, niciodată clar până la capăt. Ce anume face ca un dialog să fie special? Ce ingrediente îi compun taina? Nu știu și nici nu aș vrea să aflu vreodată! Fiindcă nu e vorba despre o metodă, un soi de maieutică practicabilă oricum, oricând și de către oricine. E... altceva, aproape de nepătruns. Tăcerea. Tăcerea este expresia autentică a tot ce simțim și gândim fără să ne trădăm pe noi înșine. Gândul lui Nietzsche rămâne cel mai tulburător tocmai fiindcă e suicidar, întors către el însuși ca o ghilotină a lumii care strivește eul: ceea ce putem exprima în cuvinte e deja mort în inimile noastre. Limbajul uman, cea mai amplă partitură a universului, pare neputincios în fața adevărilor pe care se presupune că numai el le

poate transmite. Le pervertește și le ucide, cernindu-le prin filtrele știute și neștiute ale conștiinței de sine. Le șlefuește de teama judecății celorlalți. Le metamorfozează până când nici nu mai seamănă impulsului lăuntric din care s-au desprins. Orwell avea dreptate când credea că nu doar gândirea afectează limba pe care o vorbim, ci și invers. Poate mai ales invers. Fără să ne dăm seama, vorbele ticluite pentru a fi rostite în afară schimbă planul mental în care se nasc. Ce paradox trist al singurei specii capabile de reflecție, condiționată fatidic de însăși această calitate de neprețuit.

Așadar, numai tăcerea rămâne sinceră, profundă, autentică, vie, deplină. Tăcerea care apare când un artist ezită să răspundă frontal la o întrebare directă. Când pare că își caută nu doar cuvintele, ci și ideile. Nu doar ideile, ci și sentimentele. Își caută adevărul pe care nu-l poate devoala unor necunoscuți și pe care totuși nici nu-l poate lăsa închis în propriul suflet. Acele frânturi de umanitate suspendă timpul, îl comprimă și îl dilată deopotrivă. Cei care sunt acolo le simt ca pe niște singurătăți însoțite. Le sunt părtași, iar această trăire alături de o altă ființă devine darul cel mai scump: nu se poate nici măsura, nici explica, nici măcar povesti. E o minune a spiritului, mistica tăcerii ascultată numai și numai atunci când ea se naște fără să fie pregătită dinainte. Câteodată, rar, e însoțită de o lacrimă. Alteori, de un zâmbet la fel de curat. E de fiecare dată altcumva, fiindcă discursul pe care îl înobilează se schimbă – de la nostalgia unei amintiri care îneacă glasul în durere până la tentația reprimată de a spune ceva ce ar părea neobișnuit. Tăcerea e puntea între noi și noi înșine, trecând inevitabil prin vibrațiile celor ce ne sunt aproape pentru o frântură din existența lor. Asemenea tăceri devin nestematele dialogurilor celor mai împlinite. Pe ele nu le uit și nu le-aș putea uita. Doar așa o biată bucatică de timp ne îngăduie să contemplăm o eternitate, ca și teatrul care nu durează, se pierde în neant, dar ne lasă – numai el, dintre toate artele – șansa de a parcurge într-o singură seară calea de la infern la paradis. Și pe scenă, și în preajma ei,

tăcerea ne ajută să găsim infinitul într-o simplă clipită, căreia îi șoptim tandru, ca Faust în delirul lui: „Stai, că prea frumoasă ești“!

Există o alchimie a tăcerii. Preface complexitatea cea mai abisală într-o simplitate imediat accesibilă și, invers, convertește banalitatea în sublim. Dincolo de ceea ce spunem sau nu prin tăcerile noastre, mai presus de ceea ce comunicăm altora, ne dăm nouă înșine răgazul unui dialog cu sinele. Tăcerea absolută nu există, iar când sunt trăite în public – așa cum se întâmplă în cazul fiecăruia dintre aceste dialoguri –, momentele de liniște se lasă mereuacompaniate de ceva personal – o respirație, un oftat, un suspin – și inevitabil tulburate de altceva, din registrul colectiv al oricărei mărturisiri. Între aceste două dimensiuni simbolice, poetice și concrete deopotrivă, se pot desluși punctele de suspensie ale unei conversații transcrise. Așa, textul scris se înalță deasupra condiției de simplă stenogramă, își învinge inerția stilistică și capătă valențele unui document. Nu unul obiectiv, precis și fără nicio aproximare, ci unul prin excelență subiectiv, filtrat de câteva conștiințe și trecut prin tot atâtea suflete de la timpul rostirii la permanența iluzorie a tiparului.

E bizar, probabil, că într-o lume în care lecturile verbalizate ale scrierilor de toate felurile inundă spațiul internetului, cartea de față străbate parcă drumul invers. De la ceea ce s-a spus la ceea ce se poate consemna. De la verbul viu, care a umplut o sală, la o înșiruire de fraze. Dar, mai ales, de la o tăcere reală la sugestia ei printr-o teatralitate scriptică poate nu tocmai inspirată. Și, totuși, gestul are justificarea lui. Dacă efemeritatea inerentă actului teatral ne pare în lumea de azi mai puțin o fatalitate de îndurat și mai mult o șansă de a ne aduce împreună, discuțiile în jurul lui nu au neapărat de împărtășit o aceeași condiție. Tăcerile acelea merită să fie auzite sau... citite de cât mai mulți oameni, iubitori de ceea ce ele conțin. Merită să nu rămână avantajul parțial al celor ce le descoperă într-o înregistrare convențională, care nu poate nici măcar ea să redea starea înțregită în doar acea oră. Merită să se prelungească într-un ecou. Căci un dialog consemnat nu este, în esența lui, decât ecoul înrămat

al unei experiențe imposibil de re trăit. O păstrează, fără să i se identifice. O extinde, fără să o reproducă întocmai. O amplifică, fără să îi capteze energia.

Întrebarea cea mai importantă, greu de lămurit, rămâne dacă îi poate recompune clipele de tăcere – nu inserându-le acolo unde rezonanța lor ar fi cea mai spectaculoasă, ci respectându-le rostul pe care l-au avut când s-au născut în secvențe nepremeditate. Fără să devină un biet tertip de construcție dramatică, prezența recurentă a pauzelor de acest fel în paginile care urmează este dovada smereniei ecoului față de vocea din care s-a desprins. E reverența făcută irepetabilității și unicității artei dialogului despre teatru. Nu e o știință. Este o artă. Dacă ar fi fost o știință, totul ar fi devenit simplu și în fapt, și în transcriere, iar tăcerile și-ar fi găsit locul după un algoritm clar și ușor de învățat. Arta este limbajul inimii. Așadar, până și când tematica pare foarte elaborată și subiectele pe măsură de complexe, doar inima dictează ritmul dintre cuvinte și tăceri, dintre tăceri și cuvinte.

E important de reținut că acești oameni sunt artiști, înainte de a fi orice altceva. Ceea ce ei spun – despre ei înșiși sau despre teme ample ale umanității – nu poate fi socotit cu niciun chip o suită de pilde, mostre de înțelepciune, idei de anvergură. Dacă miza ar fi fost de acest tip, dialogurile n-ar fi existat din capul locului. Li s-ar fi preferat mai degrabă o serie de prelegeri cu subiecte precise, încheiate cu două-trei întrebări savante, menite să-și exalte emițătorii. E destinul cunoscut și recunoscut al atâtor conferințe în care artiștilor li se cere să vorbească precum criticii sau politicienii. Iată eroarea cea mai gravă a oricărei astfel de povești cu final previzibil. Iată și ispita cea mai tentantă a faptului de a avea un mare creator în contextul unui eveniment cu mult public. La Sibiu, Constantin Chiriac a ales dialogul. Iar eu, de atunci, din 2004, am înțeles că alegerea lui are temeiul unui mesaj care nu se poate pierde în ritmul năucitor al paradelor de stradă, al spectacolelor cu sunet și lumină, al unui întreg arsenal festiv care a pus pe harta lumii un mic oraș din inima României. Un dialog are nevoie de o atmosferă în care să poată fi auzite cuvintele

și ascultate tăcerile, iar spațiile în care vreme de două decenii s-au desfășurat aceste întâlniri au privilegiat ceva ce uneori mi-a dat certitudinea palpabilă a comuniunii.

Oameni pe care îi știu sau necunoscuți veniți poate prima oară să participe la o așa-zisă dezbatere devin, fără să știe, părtași la un miracol. Mai mult decât părtași, coautori lui. E ca și când ei, spectatori cu har, și noi, cei care dialogăm, pătrundem cu toții într-un tărâm al sufletului. Împreună. Nu știu și nici n-aș putea ști, însă câteodată îmi pare că inimile noastre bat la fel, în același ritm, modulat după inefabilul a ceea ce un artist povestește. Dacă cei de față îi cunosc sau nu opera, contează mai puțin. Câteodată se întâmplă ca darul prezenței lor să fie cu atât mai curat cu cât se naște dintr-o curiozitate spontană, fără orizonturi de așteptare șlefuite de cunoașterea propriu-zisă a unei opere. Numele le poate părea interesant. Au auzit de el, cândva. Titlul îi incită. Oricare le-ar fi motivația, aceeași armonie se instaurază printr-un mister de nedeslușit. Aceeași vibrație străbate aerul. Aceeași tăcere le acoperă chipurile și același zâmbet le luminează la sfârșit, când se aud aplauzele: gestul cel mai obișnuit și mai nepotrivit, totodată. E firesc, fiindcă pare o îmbrățișare de la distanță. E nefiresc, căci teatralitatea lui tulbură naturalețea pe care toți marii artiști o manifestă când acceptă provocarea unui dialog. Cei mici, fie se eschivează prin clișee, fie se răsfăță printr-un umor care distrează copios auditoriul, dar nu lasă nimic în urma lui. Marii regizori, actori, coregrafi, creatorii de lumi scenice simt și înțeleg că nu se pot sustrage așa unui soi de responsabilitate pe care actul de a apărea în fața unor alte ființe îl implică discret, dar sigur. Și atunci, din prezențele tuturor se plămădește o stare unică pe care nimeni nu o poate uita. Așa că paginile din acest volum sunt și memorie culturală, și memorie afectivă. Memorie vie, tipărită și întipărită într-o istorie scrisă sau nescrisă a teatrului trăit de aproape.

Nimic nu e mai greu într-un proces de selecție decât selecția însăși. A alege înseamnă a lăsa deoparte. De ce un creator, și nu altul? Nu știu. Impactul numelor, densitatea unor clipe, afinitățile elective, farmecul

unor răspunsuri, plăcerea acelor amintiri, poetica tăcerilor... sunt câteva motive sau justificări pentru ceea ce a devenit o constelație simbolică. Ar fi putut să fie cu totul altfel. Din douăzeci de ediții diferite, cu nume impresionante care le-au marcat parcursul, mai sunt atâtea dialoguri care ar fi meritat la fel de mult să fie incluse într-o culegere de nestemate. Mă dor absențele lor tot atât de mult cât mă bucură cuprinsul acesta. Le regret, cu o nostalgie pe care n-aș fi suspectat-o până acum. Dintr-odată, îmi pare nedrept să nu fie în aceleași pagini și Silviu Purcărete sau Maria Pagés, Declan Donnellan sau Laetitia Casta, Jan Fabre sau Jan Lauwers, Mihail Barîșnikov sau Anne Teresa De Keersmaeker. De la refuzul de a publica măcar un dialog în douăzeci de ani – căci, dacă a apărut vreunul pe undeva, a fost fără știrea și fără voia mea – am trecut la dorința nesăbuită de a le vedea ieșite de sub tipar pe toate, deodată, ca un conglomerat al trecutului înghesuit în prezent și împins spre falsa nemurire. Este însă imposibil.

Singura consolare – palidă și totuși îndeajuns de convingătoare – rămâne gândul că vor urma și alte volume. Câte? Nu multe, întrucât ar transforma raritatea într-o rutină, bucuria posibilă a unei lecturi speciale în plictisul sigur al încă unui și încă unui volum dintr-o serie cu titlu pedant. Dacă vor mai apărea, într-adevăr, și alte cărți desprinse din alte dialoguri, cu alte personaje, ele vor include figuri pe care cel de față nu avea cum să le încapă fără să capete aspectul unui tom destinat exclusiv lecturii de bibliotecă. Destin nemeritat de câteva culegeri de vorbe articulate în jurul unui anume moment, într-un context relaxat și firesc. Da, fără teama lipsei de modestie, pot afirma că m-am străduit în fiecare întâlnire să imprim de la început o lipsă de formalism, o naturalețe a comunicării. Nu e mereu ușor, mai ales când interlocutoarea sau interlocutorul e o personalitate copleșitoare prin statut și operă. E aproape imposibil, când discuția e purtată la o masă acoperită de microfoanele jurnaliștilor, iar sala e onorată de alte personalități venite să asculte. Însă n-am găsit nicicând de cuviință ca tonul să fie didactic, întrebările prea adânci și răspunsurile prea complicate. Ar fi fost trist să fie așa, când fermentul unui mare festival

animă spiritele și le îndreaptă spre cu totul altfel de tonalități. N-am vrut nici să devină prea destinsă atmosfera, fiindcă atunci riscul cozeriei ar fi cuprins ceva ce trebuie prețuit tocmai ca discurs excepțional, ca surpriză, ca singularitate. Poate n-am izbutit de fiecare dată, însă am încercat și încerc să păstrez echilibrul între o convivialitate măsurată și o... măsură a sobrietății, între zâmbetul atât de important ca liant între noi toți și acea seriozitate fără de care până și declarațiile solemne alunecă spre derizoriu. În toate aceste dialoguri, în fiecare dintre ele, același principiu a fost călăuzitor, din teama ca nu cumva prozaicul să se strecoare și să le ucidă magia. Sau misterul.

Încă o dată, mărturisesc deschis: mai important decât tot ce se spune într-un dialog cu un mare artist este ceea ce nu se spune. Întrebările care nici nu se aud, răspunsurile care nu apucă să se nască. Nimic direct, izbitor, agresiv prin franchețe în aceste dialoguri. Niciun fel de dezvăluire spectaculoasă. Și nicio interogație frustră. Dacă apar, confesiunile sunt bine temperate, iar miezul a ceea ce se rostește nu oferă plăcerea marilor revelații sau – mai nelalocul ei – satisfacția surprizelor mărunte. Fiecare dintre personalitățile incluse în acest volum au găsit alte contexte, infinit mai potrivite, pentru a face asemenea declarații. Aici vorbesc toți despre ceea ce le poate compune, fără efort și fără fard, un portret intim al creației, lăsând îndeajuns loc pentru alte întrebări și pentru nenumărate alte răspunsuri. „De ce...?!“ lipsește cu totul din gama mea de posibile curiozități. E prea răspicat și invită la o atitudine defensivă, la o explicație aridă sau la o incursiune elaborată într-un laborator de creație. E întrebarea esențială, însă nu pentru un dialog viu în fața unui public, pentru că împinge prea brutal ușa acelei intimități care merită să rămână doar întredeschisă, nicicând la vedere. Misterul e un dar și un har în viața oricărui artist, o corolă de minuni pe care nimeni nu are dreptul să o spulbere prin indiscreție.

Într-un platou de televiziune cu camere îndreptate ferm către expresia facială a interlocutorului, concentrate până la efortul de a-i surprinde orice tresărire de sprânceană, „de ce?!“ este legea nescrisă.

La fel și în nesfârșitele flecăreli de pe rețelele de socializare, unde totul este expus spre deliciul trivial al celorlalți. În teatru, despre teatru, misterul are nevoie să fie ocrotit. Fie și când tonul devine explicit, când detaliile capătă nuanțe extrem de precise, ceva rămâne în penumbra tăcerilor, îndărătul unor cuvinte. Și ce bine că e așa, când e așa! Din același motiv lipsesc în paginile acestea orice fotografii. Poate că, într-adevăr, ar fi adăugat în plan vizual ceva ce întregește textul și completează contextul, un pandant adecvat schimbului de replici. Însă, în absența lor, dialogurile au șansa de a-și genera spațiul, de a și-l recompune din propria substanță, de a nu depinde de nimic din ceea ce într-o sală mai mare sau mai mică, cu mai mult sau mai puțin public, le-a condiționat atunci. Așa, își mai adaugă o nuanță de mister. Poate.

Așa cum se regăsesc aici, aceste prime zece conversații publicate oferă o incursiune în tot atâtea universuri. Știu că va fi greu de crezut, încă și mai greu de înțeles, însă nu le-am citit cu adevărat pe nici unul dintre ele. Îmi este imposibil să confirm dacă tonalitățile originalului se păstrează întocmai, dar îmi place să cred că nu s-au pierdut în strădanii succesive. De la rostirea unor fraze vii la însemnările fulgurante reproduse aici, calea nu avea cum să fie cea mai ușoară. Nici în plan strict lingvistic, nici pur teatral. Poate că unele dintre vorbe au fost modificate atât de mult încât nici nu mai seamănă cu ce s-a spus în realitate. Dar nimic nu ar putea șterge urmele de suflet pe care acești mari artiști mi le-au dăruit, fără să aștepte nimic în schimb. Lectura lor nu va descoperi un tezaur de înțelepciune. Nici o arhivă de referințe culturale. Nici măcar o sursă de repere clare despre teatru sau dans. Va dezvălui – nădăjduiesc din toată inima – o fărâmă din tandrețea unor clipe unice, cărora timpul parcă le spune acum să aibă răbdare.